

Klapekster kleurringproject zuidoost-Veluwe en Engbertsdijkvenen.

Andrea van den Berg & Symen Deuzeman

Inleiding

Elk jaar opnieuw vestigen klapeksters zich in veengebieden en op heidevelden om de winter door te brengen. Deze klapeksters broeden waarschijnlijk vooral in Zweden en arriveren eind september/begin oktober in hun overwinteringsgebieden (Bijlsma 2001). Het zijn vaak dezelfde locaties waar van jaar op jaar een Klapekster is te vinden. Maar is het wel elk jaar dezelfde Klapekster die in het winterterritorium terugkeert? Zit hetzelfde individu hier het gehele winterseizoen of zijn de Klapeksters niet zo plaatstrouw als het lijkt? Hoe groot is het voedselgebied van overwinterende Klapeksters; wordt wellicht in hartje winter een groter gebied gebruikt dan in voor- of najaar? Dit zijn enkele vragen die ons boeiden. Uit de literatuur (Buker 1985) was bekend dat plaatstrouw van Klapeksters aan hun winterterritorium voorkwam, maar of dit regel of uitzondering was bleek nooit te zijn onderzocht.

Methode

In feite is er maar één geschikte manier om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden, namelijk het individueel merken van de klapeksters. Dit is mogelijk door het aanbrengen van kleurringcombinaties (plastic wikkelringen) om de tarsus. Meer informatie over de gebruikte kleurringcombinaties is te vinden op www.cr-birding.be. Gekozen is voor twee onderzoeksgebieden met een totaal verschillend overwinteringshabitat. Het eerste onderzoeksgebied is gelegen op de zuidoost-Veluwe (circa 15 winterterritoria aanwezig). Het tweede beslaat de Engbertsdijkvenen in noordoost Overijssel (3 - 5 winterterritoria aanwezig (van den Akker 2003)). De overwinteringshabitats op de zuidoost-Veluwe bestaan vooral uit droge heidevegetaties (met name struikheide), die in de Engbertsdijkvenen voornamelijk uit hoogveenvegetaties en plaatselijk heide (diverse heidesoorten).

De eerste vangpoging vond plaats op 13 januari 2002 op het zweefvliegveld Terlet in het onderzoeksgebied zuidoost-Veluwe. Een klapnetje met meelworm werd geplaatst onder een boom waar enkele minuten daarvoor een Klapekster jagend was waargenomen. Binnen vijf minuten kon de eerste Klapekster worden voorzien van kleurringen. Het vangen leek een makkie. De hierop volgende vangpogingen waren helaas minder succesvol: meer dan tienmaal werd tevergeefs dezelfde methode gebruikt met verschillende prooien, variërend van krekel tot mestkever. Wanneer de insecten in de buitenlucht afkoelen bewegen ze nauwelijks meer, en de insecten trokken daarom de aandacht van de Klapeksters niet. We besloten een andere vangmethode te gaan proberen. Ballchattry (kooitje met hierop strikjes van visdraad bevestigd) leverde een beter resultaat. De Klapekster bleek goed te reageren op de bij deze methode gebruikte muis, maar landde vaak naast de kooi en liep rondjes om de prooi. Het lag dus voor de hand ervoor te zorgen dat er ook strikjes naast de kooi aanwezig waren. In 'Bird Trapping & Bird Banding' (Bub 1995) bleek deze vangmethode ook in Noord-Amerika te worden toegepast bij Loggerhead Shrikes. De methode bracht een enkele keer succes. Begin 2003 kwamen we met weer een andere methode in aanraking: het vangen met roofvogelvangkooien. De kooien hebben een hoogte van ruim een halve meter met onderin een muis. Een vogel moet op de bodem van de kooi landen om de deksel te doen dichtslaan. Deze kooien kregen we in bruikleen van ringer Harrie Linckens die deze kooien gebruikt om torenvalken te vangen en te verplaatsen op vliegbasis Twente (uit veiligheidsoogpunt i.v.m. militair vliegverkeer). Met de kooien werd op vliegveld Twente éénmaal een Klapekster gevangen. Om eerlijk te zijn hadden we een hard hoofd in deze methode. Een Klapekster kent zijn winterterritorium goed en als er dan plotseling zo'n grote kooi in staat dan zou hij dit toch op zijn minst verdacht vinden en de kooi ontwijken? Maar het bleek tot onze verbazing de methode met de hoogste vangkans te zijn.

Resultaten tot nu toe

-Kleurringen

In de periode januari 2002 tot en met 1 januari 2004 zijn 11 individuen gekleurringd waarvan drie in de Engbertsdijkvenen (1 in seizoen 2002-03 en 2 in seizoen 2003-04).

-Terreingebruik

De gekleurringde klapeksters werden in het winterseizoen 2002-03 regelmatig opgezocht (minimaal om de week) en geobserveerd. Hieruit kon het activiteitsgebied van de verschillende gekleurringde klapeksters gedurende het winterseizoen worden bepaald. Gesproken wordt van activiteitsgebied en niet van territorium, omdat klapeksters uit een groter gebied dan hun daadwerkelijk verdedigde territorium voedsel blijken te betrekken. Territoriumconflicten werden slechts incidenteel waargenomen, wat het begrenzen van de territoria lastig maakt. Het gebied waarin gekleurringde Klapeksters zijn waargenomen gedurende het gehele winterseizoen wordt daarom aangeduid als 'activiteitsgebied'. Het activiteitsgebied van de gekleurringde klapeksters was op de zuidoost-Veluwe 30 à 60 hectare (n=3) en in de Engbertsdijkvenen bijna 50 hectare (n=1). In de literatuur wordt gesteld dat de grootte van het winterterritorium in Nederland varieert van 50 tot 250 hectare (Lensink 1993). Bijlsma beschrijft dat in west-Drenthe vanaf de late jaren negentig de territoria groter zijn geworden dan ze begin jaren 90 waren: bij één Klapekster werd vastgesteld dat het activiteitsgebied eind jaren 90 maar liefst 345 hectare besloeg. In dit enorme gebied bevonden zich 8-9 kleinere kernen van elk 10 tot 50 hectare waarbinnen de meeste activiteiten zich afspeelden (Bijlsma 2001). Op basis van de eerste kleurring aflezingen op de zuidoost-Veluwe en de Engbertsdijkvenen lijken de activiteitsgebieden beperkt van omvang te zijn. Het is goed mogelijk dat het activiteitsgebied van de klapeksters toch groter is dan is waargenomen in het winterseizoen 2002-03: op sommige dagen konden de klapeksters niet worden gevonden in hun gebruikelijke activiteitsgebied. Het is de vraag of ze zich dicht bij de grond ophielden (waardoor ze niet werden opgemerkt) of dat ze op

grotere afstand van het gebruikelijke activiteitsgebied aanwezig waren. Er zullen meer waarnemingen van gekleurde klapeksters moeten worden verricht om de range in grootte van de activiteitsgebieden te kunnen bepalen.

-Terugkeer in winterterritoria

In het seizoen 2002-03 werd het eerste geringde exemplaar (geringd op januari 2002) op het zweefvliegveld Terlet teruggevangen in een val die was uitgezet voor een andere ongeringde Klapekster. Op de Terletsche heide (zuidoost-Veluwe) kon door middel van de kleuringen worden vastgesteld dat dit heideveld begin oktober 2003 enkele weken door twee ongeringde klapeksters was bezet, alvorens de een jaar eerder op exact dezelfde plek gekleurde Klapekster hier verscheen. In oktober 2003 was ook de een jaar eerder geringde Klapekster weer present in de Engbertsdijkvenen.

Van de geringde exemplaren (geringd in de winterseizoenen 2001-02 en 2002-03) werd de helft (3 ex.) een jaar later teruggemeld op vrijwel dezelfde plek. De andere drie geringde klapeksters zijn (nog) niet teruggemeld. Er blijkt in beide onderzoeksgebieden dus sprake van trouw aan het winterterritorium tussen opeenvolgende winterseizoenen, maar er zullen meerdere individuen moeten worden gekleurde om vast te stellen hoe groot de kans is eenzelfde individu een jaar later weer op dezelfde locatie terug te vinden.

-Geslachtsbepaling

In Svensson (Svensson 1992) is te vinden dat het geslacht van klapeksters is te bepalen aan de hand van de vleugellengte. Er is echter een grote overlap aanwezig tussen mannelijke en vrouwelijke individuen. Het verschil tussen mannelijke en vrouwelijke klapeksters is eveneens te herleiden uit de hoeveelheid wit in de staart en op de hand- en armpennen (Cramp 1993). Ook hier is sprake van een groot overlappingsgebied tussen mannen en vrouwen. Met de combinatie van vleugellengte en hoeveelheid wit in de vleugel kon in de meeste gevallen het geslacht van de gekleurde vogels worden bepaald.

Dankwoord

Vereniging Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Gemeente Rheden, ministerie van Defensie (dienst DGW&T) en medewerkers van het zweefvliegveld Terlet zijn we dankbaar voor het verlenen van toestemming om het Klapeksteronderzoek binnen hun terreinen uit te voeren. Ook waarderen we de inzet van Henk Sierdsema en Peter van den Akker voor het volgen van gekleurde Klapeksters. Tenslotte zijn we dank verschuldigd aan Harrie Linckens. Zonder de door hem beschikbaar gestelde vangkooien zou het aantal gevangen Klapeksters zijn achtergebleven. En tenslotte dank aan het Vogeltrekstation voor het verlenen van de ringvergunning.

Literatuur:

- Akker, P. van den, 2003. *Voedsel en territoriumgebruik van overwinterende Klapeksters in de Engbertsdijksvennen*. Vogels in Overijssel, pagina 69-79.
- Berg, A. van den & S. Deuzeman, 2002. *Onderzoek naar Klapeksters op de Zuidoost-Veluwe*. Vlerk 19 (3), pagina 189-191.
- Bijlsma, R.G., 2001. *Dynamiek van overwinterende Klapeksters Lanius excubitor*. Drentse Vogels 14 (2001) 65-72.
- Bub, H., 1995. *Bird Trapping & Bird Banding. A handbook for trapping methods all over the world*. Institut für Vogelforschung Vogelwarte Helgoland Wilhelmshaven. First published 1991 by Cornell University Press. First printing, Cornell Paperbacks.
- Buker, J.B., 1985. *Winterplaatstrouw bij Klapekster Lanius excubitor*. Limosa 58: 34-35.
- Cramp, S. & C.M. Perrins, 1993. *The Birds of the Western Palearctic. Vol. 7*. Oxford University Press, Oxford.
- Svensson, L., 1992. *Identification guide to European passerines*. Fourth revised and enlarged edition.

Andrea van den Berg & Symen Deuzeman
Van Galenstraat 16
6826 RZ Arnhem